

ΝΕΟΛΟΓΟΥ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΔΙΕΓΕΡΥΝΤΗΣ Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑΣ.

ΑΡΙΘΜΟΣ 9.

ΤΟΜΟΣ Β'.

20 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1892.

ΛΕΙΨΑΝΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΝΑΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΓΙΑΣΜΑΣΙΝ.*

Ἡ τοιαύτη θεωρία κατά τὸ πλεῖστον ἀντίκειται εἰς τὴν ιστορίαν. Παράδειγμά τι τῶν ἐγγειτόνων ἀρκεῖ τούλαχιστον ὥρκεδε 'να μὲ ἐνισχύσῃ εἰς τὴν ιδέαν ταύτην ἔστιν ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Βαλατᾶ, ἔχων ἐντὸς τῆς περιοχῆς αὐτοῦ δύο ἀγιάσματα, τὸ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τὸ τοῦ ἀγίου Νικολάου· ἀρα ἡ πτήσουμεν δύο ναοὺς αὐτόθι; 'Ἄλλ' αὐτὸς ὁ τῶν Ταξιαρχῶν ναὸς ἄχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἐκατονταπτῷδος εἶχε πάτρωνα τὸν ἄγιον Νικόλαον, ἐνιστεῖ δὲ καὶ πρὸ διακοσίων μόλις ἐτῶν παρὰ τοῦ πλήθους Ἀρχιστράτηγος ἐκαλεῖτο, μετακομιθείσης εἰς αὐτὸν εἰκόνος τινὸς τῶν Ταξιαρχῶν ἐκ τοῦ ὅμωνύμου παρὰ τὴν πύλην Βαλατᾶ ἀρμενικοῦ (πρότερον ἡμετέρου) ναοῦ.—? Πρέπει λοιπὸν δύο ναοὺς 'να ἡπτήσουμεν ἑκεῖ, ὅπου μόνος εἰς ἑκείτο ἐπὶ τρεῖς ἵσις αἰώνας, ὁ τοῦ Ἅγ. Νικολάου, μεταβαλὼν πάτρωνα ἄγιον πρὸ μᾶς ἐκατονταεπιρίδος;—Μὴ ἡπτῶμεν ἀδύνατα.

'Αναφέρων βυζαντινούς ιστορικούς, ἐννοῶ τοὺς δοκιμούς, διότι τούτων τε καὶ τῶν ἱερογράφων καὶ συναρχοιστῶν ἀπαιτεῖται ἡ μαρτυρία· συνδυαζομένη δ' αὐτῷ πρὸς τὰ κατὰ καιρούς εὐήθυνόμενα λεῖψανα τῆς δοκιμῆς καὶ τῆς τέχνης ἐν γένει τῆς βυζαντινῆς σύντελεi τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν ζητουμένων ναῶν· ἐνίστε δὲ γίνεται μνεία παρὰ τισι τούτων καὶ τινῶν ἀγιασμάτων, ἀλλ' ἡ τοιαύτη μνεία ἀνάγει τὴν γένεσιν αὐτῆς οὐχὶ εἰς ἀρχαῖονς κρύσταντας. Ὁ φίλατος Ἡλίας Ἀλεξανδριδῆς ὑπέμνησέ μοι πρὸ μικροῦ τὸ λούμα τῶν Βλαχερνῶν— ἔγω δὲ προστίθημι καὶ τῶν Ἀρεοδίνου— καὶ τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ὡς παρὰ βυζαντινοῖς ἀναφερόμενα, καὶ καθὸ ἀγιάσματα· δ

δὲ πρόθεδος τοῦ ἡμετέρου τμῆματος κ. Γεώργιος Η. Βεγλαρῆς ὑπενθυμίζει με δῖτι «πάντες οἱ ναοὶ τῶν βυζαντινῶν εἴχον λούματα». Ἡ γνῶμη τοῦ τελευταίου δέον 'να διατυπωθῇ, καθὼς ἐξήτησα καὶ προπονούμενως, ὅπως ἐπ' αὐτῆς ἐπιστημονικὴ γένηται συζήτησις. Ἡ γνῶμη τοῦ πρώτου δέον 'να συμπληρωθῇ. Κακῶς ἐκλαμβάνουσιν οἱ πλειόνες τὰ λούματα· λίαν ἑσφαλμένως οἱ μεταφράσται ἔγραψαν αὐτά balneum. Οὐδαμῶς ἡναν τοιαῦτα. Μοὶ φαίνεται δὲ δύσκολον 'ν' ἀποδεῖξῃ τοῦτο οἰορθόποτε πολυμαθῆς καὶ καλὸς βυζαντιονόλυχος, οὕτως ἀποκρύψω γνώμην ὅμοιαν.

Ἡ μνεία ἀγιασμάτων παρὰ κειστιανοῖς ἔστιν ἀρχαιοτάτη, διότι γινώσκομεν τὴν ἐν Εὐθεσδᾷ κολυμβήθεαν, εἰς ἣν ὁ «πρῶτος ἐμβάς» μετὰ τὴν ὑπ' ἀγγέλου «κατὰ καιρὸν» ταραχὴν τοῦ ὄντος ὑγιῆς ἐγίνετο. 'Ἄλλ' ἡ μνεία τῶν λοιπῶν βυζαντινῶν ἀγιασμάτων ἔστι, κατ' ἐμὲ, νεωτέρᾳ τοῦ Ἡ' αἰῶνος. Ὁ λοιπὸς καὶ τὸ λούμα τῆς Πηγῆς καὶ τῶν Βλαχερνῶν ἀναφέρεται παρὰ Πορφυρογεννήτῳ, δῆλά γε δὴ κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα. 'Ἄλλα τὰ γενόμενα ἐν τῷ τῆς Πηγῆς ἀγιάσματι θαύματα ἀναφέρονται ὑπὸ Νικοφόρου Καλλίστου τοῦ Σανθοπούλου κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Ἀρχαιότατον ὑγιασμένον ὄντωρ καὶ θαυματουργὸν παριστάται τὸ ἐν Χώναις ἡ Κολοσσαῖς τῆς Φρυγίας, μετ' αὐτῷ τὸ τῶν Γερμιών τῆς Γαλατίας. Ίσιος καὶ ἐν Σωτηροπόλει τῆς Βιθυνίας, ἐπίσης ὡς ἀρχαῖον παριστάται τὸ λούμα τοῦ ναοῦ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Τοῖς Εὐσεβίου, νεωτέρᾳ δὲ τὸ λουτρόν τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τοῦ Νεωρίου.

Πλὴν τοῦ τελευταίου, τὰ λοιπὰ ἀναφέρονται παρὰ Παντολέοντι διακόνῳ καὶ χαρτοφύλακι τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὁ κρύσταντας τῆς ἀκμῆς τοῦ Παντολέοντος ἔστι νεωτέρος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ὡς ἔστιν ιδεῖν παρὰ Ουδίνη ἐν τοῖς Comment. de Scriptoribus Ecclesiæ antiquis, τόμ. Γ', στήλῃ 229 — 230. Ὁ δὲ Συναξαριστὴς τοῦ Μαυρικίου ἀναφέρων καὶ τοῦτο καὶ τὸ τῆς Θεοτόκου τοῦ Νεωρίου πάντως ἐγράψη

(*) Τίτλος άριθ. 8, σελ. 144—145.

μετὰ τὸν Ι' αιῶνα· ἐν τῷ περὶ Νεωρίου ἄρθρῳ ἀναφέρονται, (ώς καὶ ἐν πλειστοῖς ἑτέροις) οἱ βασιλεῖς οἱ κατόπι τῶν Εἰκονομαχιῶν καὶ ὁ Ρωμανὸς, ἵστος ὁ Λακαπινός. Τί σχῆμα ἔθερον αἱ πηγαὶ ἢ οἱ κόλυμβοι τῶν ἀγιασμάτων τούτων ἀγγωστὸν ἐπακριβές. Τὸ δοῦλομα τῶν Βλαχερνῶν προέκει τὸ ἅγιασμένον ὑδωρ ἀπὸ τῶν χωρῶν ἀναγλύφου τινος. ὡς λέγεται, παριστῶντος τὴν Θεοτόκον, πτοι ἀναγλύφου τῆς Ρέας, ἢς ἀφῆρεσαν τοὺς ὑπὸ τὰς κεῖθας λεόντας· ἵστος ἐσχηματίζετο ὑπὸ αὐτὸς κόλυμβος, εἶδος εὐγείας δεξαμενῆς, ἢς ἐν τοῖς ὕδασιν οἱ πιστοὶ κατεδύνοντο. Τὸν Γερμίων ἢ πηγὴν πιθανῶς ἢν τοιοῦτος κόλυμβος, ἀλλὰ αὕτη μόνον εἰς τοὺς ἐν αὐτῇ ἰκενῆς ὅφελες τὴν θαυματουργὸν αὐτῆς ιδιότητα· τοῦτο λέγει Παντολέων ὁ χαρτοφύλαξ. Τὸ ἅγιασμα τῆς Θεοτόκου τοῦ Νεωρίου ἢν αὐτὸς τοῦτο «λουτρόν» κτισθὲν ὑπὸ τοῦ πατρικοῦ Ἀντωνίου κατὰ τοὺς χρόνους Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας (μετὰ τὸ 842), ἥρετο δὲ ἐκτὸτε ὡς θαυματουργῆς. Τὸ ἅγιασμα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Τοῖς Εὐσέβιος ἀναφέρεται παρὰ Παντολέοντι, μημνοσκομένῳ μὲν οἷονεὶ ἐν ταχόδῳ λουτρός τινος ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. πάντα δὲ τὰ θαύματα ἀποδιδόντος εἰς εἰκόνα τοῦ ἀρχαγγέλου, οὐχὶ δὲ εἰς πηγὴν ὕδατος ἅγιασμένου. Τὸ δὲ ἐν Χερναίς σημειούται ὡς ὑδωρ ἀναβλήζον ἐκ γῆς. Ἐγγονὸς ἐσται δυσχερέστατον ἢ ἀνεύρεσις τῆς περίτης δοκίμου περὶ ἐκάστου τούτων μαρτυρίας· ἐν γένει δὲ ἐγὼ καὶ συλλαβῶν ἔξετάζων κρίνω δὲτι πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι περὶ ἀγιασμάτων εἰσὶ νεώτεραι καὶ τοῦ Η' καὶ τοῦ Θ' αἰώνος, νομίζω δὲ ταύτας γέννημα τοῦ μεταξὺ τῶν εἰκονολατρῶν καὶ τῶν εἰκονομάχων ἀνταγωνισμοῦ.

Τόσον δημοσίας δὲν ήταν, ἐν σχέσει περὸς τὴν ἀνάρτημον πληθύν τῶν τῆς σημερινῆς ἀγιασμάτων, ἀναφέρονται παρὰ τοῖς ιερογράφοις καὶ τοῖς ιστορικοῖς τῶν βυζαντινῶν, ὥστε ἡ περὸς τὰ σημερινά ἀναλογία τῶν παρὸς ἐκείνοις γνωστῶν καταντᾶ μπδενική· ὡς ἡμισυ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν· οὔτε ἐν δηλαδή.

Πῶς δημοσίες οἱ χρονογράφοι σιωπῶσι περὶ τῶν ἐν τοῖς ἀγιασμάσι γνωμένων θαυμάτων; Ἐγίνοντο θαύματα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς αἰῶνας ἐντὸς τῶν ἅγιασμάτων ὑδάτων; Τίθηνται καὶ σάλιν ἐνταῦθα περὸς ημῶν ιστορικὸν ἀποψίν τοῦ προστιθέματος. Ἀλλὰ περὸς τούτου δέοντος ὡς χωρίσμων τὴν ιστορικὴν καὶ τὴν τεχνικὴν δῆλην τῆς ημετέρας ἐξεύνης καὶ συζητήσεως ἀπὸ τῆς ὑπερεψυκτῆς δῆλως, ἵνα μὲν φανῶμεν καλεπώτερα ζητοῦντες, ιδευότερα δὲ ημῶν πολυπραγμούντες. Πηγὴν τις ἐστὶ θαυματουργὸς ἀλλὰ πᾶς στιγμῆς δὲ πρεστός νοσῶν εἰδενεὶς ἐντὸν περῶν θεραπευόμενον διὰ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ. Τὸ τοιοῦτον ἐγίνετο, καὶ γίνεται, διότι πιστεύομεν εἰς τὸ δυνατόν τοῦ πράγματος. Ωστε, ἐάν ἀποδειχθῇ διὰ παρὸς ἀγιασμάτι τινὶ θαυματουργῷ βυζαντινὸς ἑκατόν ναὸς, ἀρά γε προστίθεται κύριος μεῖζον εἰς τὸ θαύμα; Καὶ τανάπελιν· ὅταν ἀποδειχθῇ διὰ ἐφ' οὐ τόπου κείται νῦν ἅγιασμα οὐδὲν ἐπειδὴ ἱκετοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ, στερεῖται τοῦτο τῆς θαυματουργοῦ αὐτοῦ ιδιότητος; Μή ζητῶμεν λοιπὸν ἐπιμόνως ιερᾶς οἰκοδομῆς ἵκυν ἐν τοῖς σημερινοῖς ἀγιασμάσιν, μηδὲ παρέλικωμεν τὴν ἡλικίαν τῶν ἀνευδικομένων παρὸς αὐτῆς κτισίων, ἐπιθυμοῦντες ἵνα προσπορίσωμεν οὐτως εἰς αὐτὰ μέτεον ἀγιότητος περιττόναυτοῖς.

Ἐπανέγκουμαι εἰς τὴν ιστορίαν τῶν θαυμάτων, δῆλος δὲ πιστός τοῦς πατρικοὺς καταστῆσω μετόχους τῆς ἀπορίας μου, διατί οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι σιωπῶσι περὶ τῶν ἐν τοῖς ἀγιασμάσι θαυμάτων. Ταῦτα ἐγίνοντο εἰς πολλοὺς, ἀπὸ μεγάλου μέχρι μηδεοῦ, εἰς ἀρχιερεῖς καὶ πατριάρχας, εἰς αὐτοκέρατας. βασιλίδας, ὑπάτους, πατρικίους, χωλούς, τυφλούς, ἀναπήδους, καὶ δὲ καὶ ποτὲ εἰς νεκρούς. Ήδαν οὐχὶ κοινά καὶ συχνά καὶ συνήθη τὰ θαύματα ταῦτα· διότι τὸ σύνηθες καὶ κοινὸν οὐκ ἐστὶ θεῦμα, διότι τὸ θεῦμα κείται ἔξω τοῦ νόμου, ἔξω τῆς τάξεως, θεῖα βουλῆι καὶ μπεμονίᾳ τῇ περὶ ημᾶς παραβιαζομένης· ἐνῷ τὸ συχνῶς γινόμενον ἀποτελεῖ πανόντα καὶ νόμον. Ως γεγονός ἐκταιτον τὸ θαῦμα παπικίον εἶχον ὡν μὴ παραμιτηπόσθιν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, καὶ περὸς πάντων τὰ ἐν τῷ Πηγῇ. Ο τοῦ Μαυρικίου Συναξαριστῆς ἀναγράφει ἐν θαῦμα γινόμενον κατὰ τὴν Ζωοδόχην Ηηγὴν, καὶ τούτου μνείαν ἡγετεῖ ἡ Επικλησία ημῶν τῶν 18 αὐγούστου, ἀλλὰ τοῦτο τὸ καὶ μόνον ἀναφερόμενον ἐν τῷ Συναξαριστῇ ἢν ἡ τοῦ ἀγιασμάτος ἔξαντλης καὶ αὐθίς ἀνάδοσις, καὶ οὐδὲν περιέργον διὰ κατὰ τὴν ημέραν ταύτην ἔρχεται ἡ ἀνάμνησις φοβερᾶς τινος ἀπειλῆς σεισμοῦ, συγχρόνου πιθανῶς, καθ' ὃν ἵστος ἐξηγάνθησαν πηγαὶ τινες καὶ πάλιν ἀνέβλησαν. Ἀναφέρεται παρὰ Κεδρονῆ τοῦ 857 ἢ 858 δεισιμὸς (τόμ. Β', σελ. 173), καθ' ὃν «ἐγένοντο ποταμῶν ἀφίνειαι καὶ πηγῶν», ἀλλὰ ἐγὼ φορῶ διὰ ταξά τῷ Συναξαριστῇ σεισμὸς ἢν ὁ τῆς 13 αὐγούστου τοῦ 1032 ἐν ημέρῃ κυριακῇ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτὸς ἐπιγενόμενος· κανὸν ἀποδεξώμεθα δὲ διὰ τοῦ 15 αὐγούστου 554 γενόμενος (Θεοφ. Α', σ. 354, Κεδρ. Α', σελ. 674), εἰ καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ἀναγράφει τοῦτον εἰς τοὺς χρόνους Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, δὲ Συναξαριστῆς ἀναγράφει μεταξὺ τῶν θαυμάτων ἐν γεγονός οὐχὶ σύνηθες· διατί δὲ σιωπᾶ ἔτερα τοσοῦτα;

‘Αλλά’ οἱ χρονογράφοι, καὶ κυρίως οἱ φύλαρχοτεροι μεταξὺ τούτων, ὡς Λ. Ζ. δὲ Κεδρονῆς, εἰσὶν ἀνεξήγητοι ἐν τῷ σιωπῇ αὐτῶν. Παρὸτι αὐτοῖς ἀναφέρονται σεισμοὶ γενόμενοι μετὰ φιλανθρωπίας (δηλ. θαύματος 25000 ἀνθρώπων ἐν Ἀντιοχείᾳ μόνον), βροχὴ κόνεως ἐξ οὐρανοῦ, ἐμφάνισις ἀσπίου (ἀσπέρου) ζώου μουλικοῦ, ὄρματα πατριαρχῶν βλεπόντων τοὺς συνοδικοὺς αὐτῶν ὑπὸ μορφῶν αἰλούρων ἢ γούτων, αἴγαδων, ὅνων κτλ. θαῦμα κατὰ τὴν ὑπὸ Δευτερίου βάπτισιν τοῦ ἀστεριοῦ Βάρβα, κατὰ τὴν ἐψησιν πατέος ἐν κλινάνῳ τινι, θαῦματα κοινωνοῦ καὶ χυμεντοῦ, καὶ κυνὸς σπευσματώδους, γεννηνδεῖς παιδίων ἀνευ δόθαλμῶν καὶ χειρῶν καὶ ποδῶν, γεννηνδεῖς κυνὸς ἐξάποδος, ἐμφάνισιν ἀνθρωπομόρφου ζεύγους ζώων ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Νείλου, καὶ ἔτερα πλειστα, δημοτα τούτοις, ἀπίστευτα καὶ πιστευτά, ἀνόπτα, δυσνότα· καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν παρὸτι αὐτοῖς ἀναφέρεται γενόμενον ἐν τοῖς ἀγιασμάσι θαῦμα. Διότι οὐδὲ καροτερία ἐνταῦθα ἀγιασμάτων—διότι οὐδὲν ἐγίνετο, διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀπίστευτο· οὐδὲν τοῦτον ἀγιασμάτων κατὰ τοὺς περῶντος αἰδονας. ἵστος οὐδὲν μέχρι τοῦ Ι' ἡδαν τοσούτῳ πανηγυρικῶς γνωστά. Διὰ τίνα δὲ αἰτίαν ἐτέραν παραδίδουσιν εἰς σιωπὴν τὰ τοιαῦτα θαῦματα, μαρτυρεῖ δ' αὐτὰ μόνον ὁ Κάλλιστος; —³Η μὲν νομίζῃ τις διὰ ἐδη-

μάτιδαν Ἐπαιρίαν τίνα καὶ συμφωνίαν πρὸς ἀλλήλους οἱ σύναξαρισταὶ μὲν ὑπὸ ἀναφέρωσι τὰ ἐν τοῖς ἀγιάσμασι θαύματα, καὶ μάλιστα ὅτεών αἰδνας μετὰ τὸ γενέθθαι τὸ θαῦμα, οἱ δὲ χρονογράφοι ὑπὸ γράφωσι περὶ γεγονότων περιέργων ἐτέρας φύσεως;

Ἐπιθυμῶ ὡνα συγκεφαλαιώσω ὅτι εἶπον καὶ ὅτι φρονῶ, ὅπερ ἐπὶ πλέον ἀδυνατῶ ὥν αναπτύξω.

Εἰδούμεν ὅτι ή παραδοξὴ τῆς θεωρίας τῶν ἐπιμύρων
ζητούντων ναοὺς ἐν τοῖς ἀγιάσμασιν ἀποδεικνύσιν
ὅτι φερόμεθα καὶ κατὰ τῆς ιστορίας καὶ κατὰ τοῦ
ὅρθου λόγου. Κανὸν μικρὸν ἔξετάσωμεν τὸ θέμα, πε-
θόμεθα ἀποδειχθέντος καθάπαξ ὅτι διὰ τῆς σιωπῆς
αὐτῶν ἐπὶ τῶν θαυμάτων οἱ τὰ παραδοξότερα ικυ-
λατοῦντες χρονογράφοι δεικνύοντες ὅτι οὐκ ὑπῆρχον
ἀγιάσματα πρὸ τοῦ Θ' αἰώνος οἴλα τὰ παρ' οὐδὲν.¹ Εὖν
δὲ γινώσκωμεν ὅτι πολλάκις ὑδατος πηγὴ μετὰ σει-
σμὸν ἀνέβλισσεν ἐν ᾧ τόπῳ πρότερον οὐκ ἦν, πρὶν
ἔξετάσωμεν πότε τὸ τοιοῦτον ἐγένετο, προπετὲς τὸ
λέγειν ὅτι παρὰ τῇ πηγῇ ἦν ναός. "Ἐνθα δὲ πλησίον
ἢ μακρὰν ὑπῆρχε κινδέργνα, νυμφαῖον, ἢ λοιτρὸν,
καταστραφὲν ἀπὸ πολλοῦ, οὗ τὸ ὑδρῷ δύμας ρέει
κατὰ διευθύνσεις ἀγγάθωτους ἡμῖν, ἀλλ' οὐχὶ βεβαιώς
ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, τί πρέπει 'ν' ἀναζητή-
σωμεν ἐκεῖ; Πῶς δὲ 'ν' ἀποδεξώμεθα ὅτι, κιδίων ὑ-
παρχόντων ἐν Κονσταντινουπόλει καὶ τοῖς πέριξ σύ-
μερον ἀγιάσμάτων, ισάριθμοι λοιπὸν ὑπῆρχον παρὰ
βυζαντινοῖς ναοῖ, ἐνῷ καὶ οἱ 470, οὓς γινώσκομεν,
ἴσως ἀποδειχθῶσιν οὐδὲ 300, τέως ὄντος ἀδιορίστου
πόσα μετέλλαξεν ἔκαστος ναὸς ὄντος; Δυσκόλως
ἀποδειχθῆσται ὅτι ἔκαστος αἱών εἶδεν ἐν τῇ πρω-
τεοῦσῃ καὶ τοῖς πέριξ συνυπάρχοντας τριακοδίους
ναοὺς.

‘Υπάρχει περίπτωσις έτέρα, πήν δέον ‘να μὴ παραδράμωμεν, ἢ μᾶλλον δύο περιπτώσεις· ἡ μὲν διὰ τινὰ τῶν ἀγιασμάτων μᾶλλαξαν κοίτην, έτερα δὲ πάλιν μᾶλλαξαν τὸν πάτρωνα ἄγιον τοῦθ' ὅπερ ἐπιθυμῶ ‘να πιστεύῃ ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ. Ταπεινός διὰ τοῦτο δὲ ἀδύνατον ‘να ζητήσωμεν ναὸν ὑπὸ τῷ αὐτῷ ὄνομα θι’ ἔκαστον αἰῶνα ἐν ἀγιάσματι τινὶ, ὅλως δ’ ἀνόπτον τὸ ζητεῖν παρ’ ἀγιάσματι τινὶ ναὸν βιζαντινὸν πρὸν μάθωμεν πότε μετετέθη ἐκεῖ τὸ ἀγίασμα, ὡς ἐν τῷ τῶν 40 Μαρτύρων, ὡς ἐν τῷ Θεράποντι Χριστῷ, ἀγιάσματι, οὐ τὸν κοίτην μετετόπισαν πρὸς ἔβδομον κοντά σχεδὸν ἐτῶν, ὑπὸ τὸν ἐπιστασίαν τοῦ καίνα Χατζῆ Νικολᾶ Νικητάδου, διατελοῦντος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἀειμνύστου δουλτάνου Μαχμούτ Β’. [Αλλ’ ἐν τῇ ιστορίᾳ τῶν ἀγιασμάτων, τὸν τελευταῖαν, ἐπ’ αὐτῶν σχεδὸν τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. πυρίως ἀπὸ τοῦ 1824, μετωνυμίαν, ὅφειλομεν εἰς τὸν ἀειμνύστον πατριάρχην Κωνστάντιον Β’ τὸν ἀπὸ Σιναίου. Ο, τι ἔλεγεν ἐκεῖνος πρὸς διδασκάλους, πρὸς ἐπιτρόπους ἐκκλησιῶν, πρὸς ἀρχιερατικῶς ἐν ἐνορίαις προϊσταμένους, πήν θέσφατον, διότι ἐπωνυμεῖτο ὁ γεραρδός ἀνὴρ «σοφός». οὕτω δὲ λιπόντες τινὲς λογιώτατοι τὰς παλαιὰς ὄνομασίας τῶν ἀγιασμάτων ἔδιον, κατὰ τὰ παρ’ αὐτοῦ χρησμοδοτούμενα, νέας.

Λάθωμεν ὑπὸ μελέτην, καὶ τὸν ὄψιν ταῦτην, ὅτι
διὰ τῆς θεωρίας τοῦ κατὰ πᾶν ἀγίασμα προϋπάρχειν
ναὸν, εἰσάγομεν ἀρχὴν ὅτι, κρομμιζόμενον ναοῦ τι-
νος ἀναβλύζει ἀγίασμα. Διαστυχῶς παρ' οὐδενὶ τῶν
ἀγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εὗρον διατυπουμένην

τοιαύτην διδασκαλίαν, καὶ πόρισμα τοιοῦτον. Οὐδὲ
αὐτὸς ὁ Νικόδημος εἶπε τοῦτο.

Φρονῶ ὅτι τέσσαρας ἔχουμεν ἀπόψεις τοῦ ζητήματος. Τὴν ἴστορικήν, τὴν τεχνικήν, τὴν ἐπιστημονικήν, τὴν τοπολογικήν. Ἀπαραίτητόν ἐστιν ὡνάξεταισθεῖ τὰ γραφόμενα τῶν ἴστορικῶν καὶ τῶν πρακτικῶν τῶν ἀγίων τῆς ἡμετέρας Ἱεράς Συνόδου, καὶ τῶν Συναξαριστῶν, ἵτι δὲ καὶ αὐταὶ αἱ κοινολαίτιδες παραδόσεις. Ὁπου σιωπῶσι πάντες, ἰκανοποιοῦμεν τὴν περιέργειαν ἡμῶν διὰ τῆς τεχνικῆς ἑξετάσεως, ἐρευνῶντες τὰ παρὰ τῷ ἀγιάσματι λειψάνα τῆς οἰκοδομῆς, τὴν ἄλικιαν αὐτῶν καὶ τὸν πλεορισμὸν καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν διεύθυνσιν τοίχων καὶ θεμελίων καὶ τὰ παραπλήσια. Ὁπου δὲ οὔτε ἡ μία ἑξετάσις ἰκανοποιεῖ ἡμᾶς οὕθ' ἡ ἑτέρα, μὴ ἐπιμείνωμεν ἰχνυλατοῦντες λειψάνα ναῶν υπδέποτε, πιθανῶς, ὑπαρξάντων. Ὁπου δὲ γινώσκουμεν ὑπάρχειαντα λουτρόν, ἡ νυμφαῖον, ἡ κινστέρωναν, τὰ δὲ λειψάνα τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἐν γένει πᾶσα αὕτη δεικνύουσι πᾶν ἔτερον ἡ ναὸν προστύπαρξαντα, πᾶσα ἔρευνα τυγχάνει ματαιοπονία. Ὁπου ἐπίσης ἀπαντῶμεν ὑπερικέμενα τρία καὶ τέσσαρα ἀγιάσματα, τὸ πρῶτον τούτων ἀποδεχόμενοι, περιττὸν ὡνάξεταισθεῖ τὰ κατώτερον τοῦ πρώτου κείμενα ναὸν, διότι τὸ αὐτὸν ἐκεῖνο ὕδωρ ρέον ἐδημάτισε τὰ ὑποκείμενα. Ἐν δὲ μέρεσιν, ἐν οἷς ἀριστεῖ τινας γινώσκουμεν ὅτι μετετοπίσθη ἡ κοίτη τοῦ ἀγιάσματος, ματαιοπονεῖ τις ζητῶν ναὸν βυζαντινόν. Ἐπίσης δύως εἰσὶ γνωστά πᾶσιν ἀγιάσματά τινα, ἀπερὸν ὑπεδείχθησαν κατ' ὅναρ εἰς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους· καὶ αὐτόθι πιθανῶς ἀπέργεσθε πρὸς ἀναζήτησιν ναοῦ παλαιοῦ. Πρὶν ἀπέλθοντε, θωρακίσθητε διὰ τοῦ ΗΓ' κανόνος τῆς ἀγίας ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, διαταξάσης ὅπως «ὅσα δι' ἐνυπνίων καὶ ματαίων ἀποκαλύψεων ἀνθρώπων τινῶν ὅπουδήποτε καθίστανται θυσιαστήγια παντὶ τρόπῳ τὰ τοιαῦτα ἀποδοκιμασθῶσιν». Ταῦτα σῆμασιν ὑποβάλλω ἡμῖν περὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀγιάσμάτων, ἀντεκόμενος στερεῶς τῶν ἴστορικῶν πορισμάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἱεράς Κληροδιασίας.

Ποιλλὰ τοιαῦτα ἔξετάσας, ἀκούμας δὲ ποιλλὰ περὶ τούτων ἀπὸ ποιλλῶν ἐτῶν, ἐδημάτισα πεποιθόντιν ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχ ὑπῆρχε παρά βι-
ζαντινοῖς ναὸς ἐν ᾧ τόπῳ κεῖται σῆμε-
ρον ἀγία σμα. Βεβαίως τινὲς ἔξι ύμδν, ἀγαπητοί,
καὶ αὐτῷς ἐγώ θέλομεν εὑρεῖ παραδείγματα ποιοῦντά
τινας ἔξαιρέσεις. Ἀλλὰ τίς εἴπεν ὑμῖν ὅτι ὁ κανὼν
οὗτος, ὃν παράγω νῦν, ἀποτελεῖ δῆθεν ἔξαιρεσιν τοῦ
γνωστοῦ γενικοῦ κανόνος ἐκείνου, καθ' ὃν οἱ κανό-
νες ἔργουδιν ἔκαθτος μίαν ἡ πλειόνας ἔξαιρέσεις;

ΜΑΝΟΥΧΑΙ ΠΕΑΕΩΝ.